



Верховний
Суд

Притягнення до субсидіарної та солідарної відповідальності у справах про банкрутство

Олександр Банасько

Суддя судової палати для розгляду справ про банкрутство
Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Кодекс України з процедур банкрутства – продебіторський чи прокредиторський ?

21 жовтня 2019 року введено в дію Кодекс України з процедур банкрутства (далі – Кодекс), а Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (далі – Закон) втратив свою чинність.

Господарським судам необхідно здійснювати розгляд справ про банкрутство відповідно до нових правил передбачених Кодексом.

(див. пункти 2, 4 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ)

Цей Кодекс встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника - юридичної особи або визнання його банкрутом **з метою задоволення вимог кредиторів**, а також відновлення платоспроможності фізичної особи.

(преамбула КУзПБ)

Застосування судами законодавства про банкрутство зобов'язує суди відповідно до частини першої статті 3 ГПК України також використовувати відображені у нормах цього законодавства особливі принципи інституту неплатоспроможності **для забезпечення мети законодавства про банкрутство - якнайповнішого задоволення вимог кредиторів боржника** (п.91 постанови КГС ВС від 23.12.2021 у справі № 924/1155/18).

Кодекс України з процедур банкрутства – інструментарій захисту інтересів кредиторів.

- 1) Мораторій на задоволення вимог кредиторів.
- 2) Заходи забезпечення вимог кредиторів.
- 3) Інститут солідарної відповідальності керівника боржника.
- 4) Інститут субсидіарної відповідальності.
- 5) Визнання недійсними правочинів.
- 6) Продаж майна в електронній торговій системі.

Доктрина зняття корпоративної вуалі

Принцип обмеженої відповідальності корпорацій передбачає, що останні є самостійними об'єктами цивільного обороту, а відтак учасники корпорацій не відповідають за їхніми зобов'язаннями, що є основою корпоративної вуалі.

За приписами частин першої, третьої статті 96 ЦК України юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

У зарубіжній юридичній практиці вже тривалий час існує поняття **"lifting the corporate veil"** (**"piercing the corporate veil"**), що в перекладі означає **підняття корпоративної завіси, або вуалі**.

Підняти корпоративну вуаль – означає **вручити відповідальність самостійної юридичної особи її бенефіціарам**, що є засобом захисту кредиторів від явних зловживань з боку засновників юридичних осіб, які її контролюють.

Мета зняття корпоративної вуалі полягає у врегулюванні дисбалансу інтересів, що виникає між учасниками правовідносин внаслідок зловживання обмеженою відповідальністю і автономністю корпорації.

У правовій доктрині під **підняттям корпоративної вуалі** розуміється **набір сформованих судовою практикою винятків із принципу самостійності та незалежності корпорації**, які пояснюють випадки відмови від ознаки обмеженої відповідальності юридичної особи.

Рішення Європейського суду з прав людини

CASE OF LEKIĆ v. SLOVENIA (Application no. 36480/07), рішення ВП від 11.08.2018.

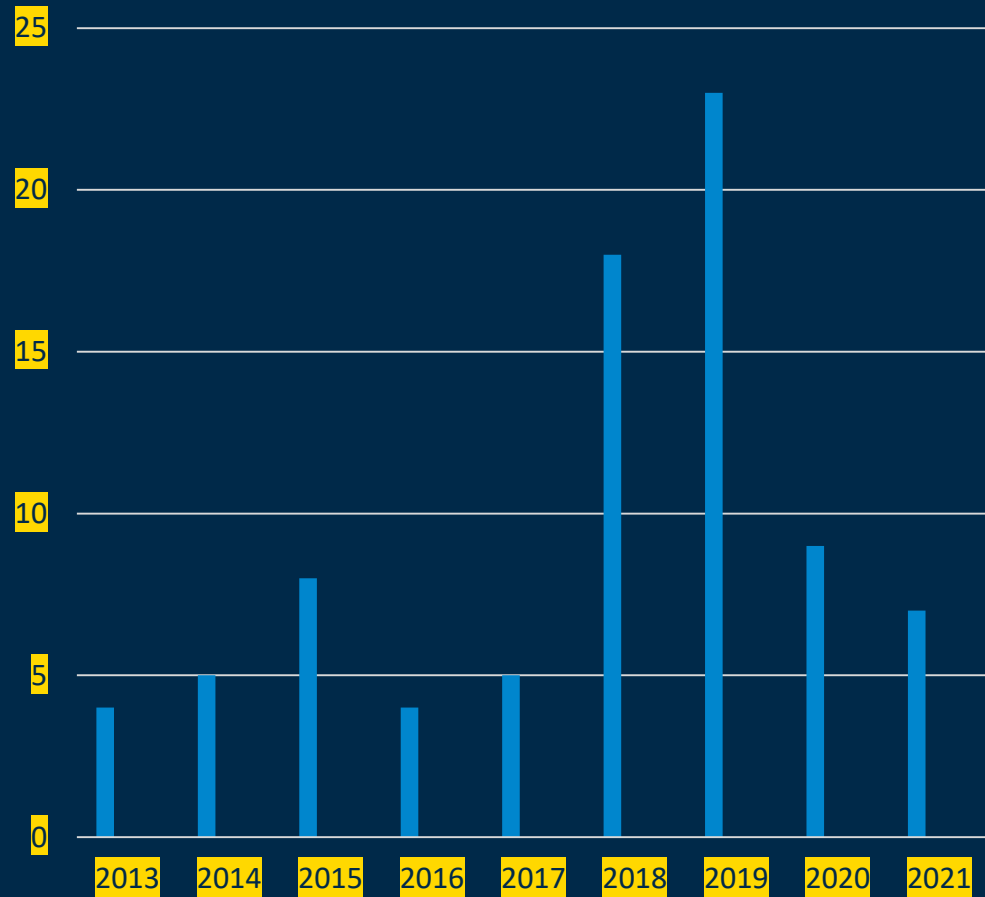
Заявник скаржився на виключення з реєстру компанії з обмеженою відповідальністю в якій він був міноритарним акціонером та на якого була покладена особиста відповідальність за борги цієї компанії.

ЄСПЛ визнав, що директор повинен був знати і передбачати можливі наслідки у вигляді субсидіарної відповідальності. Той факт, що, як директор і засновник, за наявності ознак банкрутства компанії не вжив заходів до визнання компанії банкрутом в рамках процедури неспроможності, **фактично продовжив її існування як юридичної особи, незважаючи на неможливість виконання зобов'язань, не відповідає принципу добросовісності в комерційній практиці.** Відповідно **заявник не може отримати з цієї ситуації вигоду у вигляді звільнення від зобов'язань.** ЄСПЛ постановив, що закон може задовольнити вимогу передбачуваності, навіть якщо зацікавлена особа має скористатися належною юридичною допомогою, аби оцінити наслідки, які може викликати ця відповідна дія. Це особливо важливо для осіб, які здійснюють професійну діяльність, для яких звичним є прояв більшої обачності при здійсненні своїх професійних обов'язків. В цьому зв'язку слід очікувати, що вони будуть вживати особливі заходи при оцінці ризиків, які така діяльність може викликати

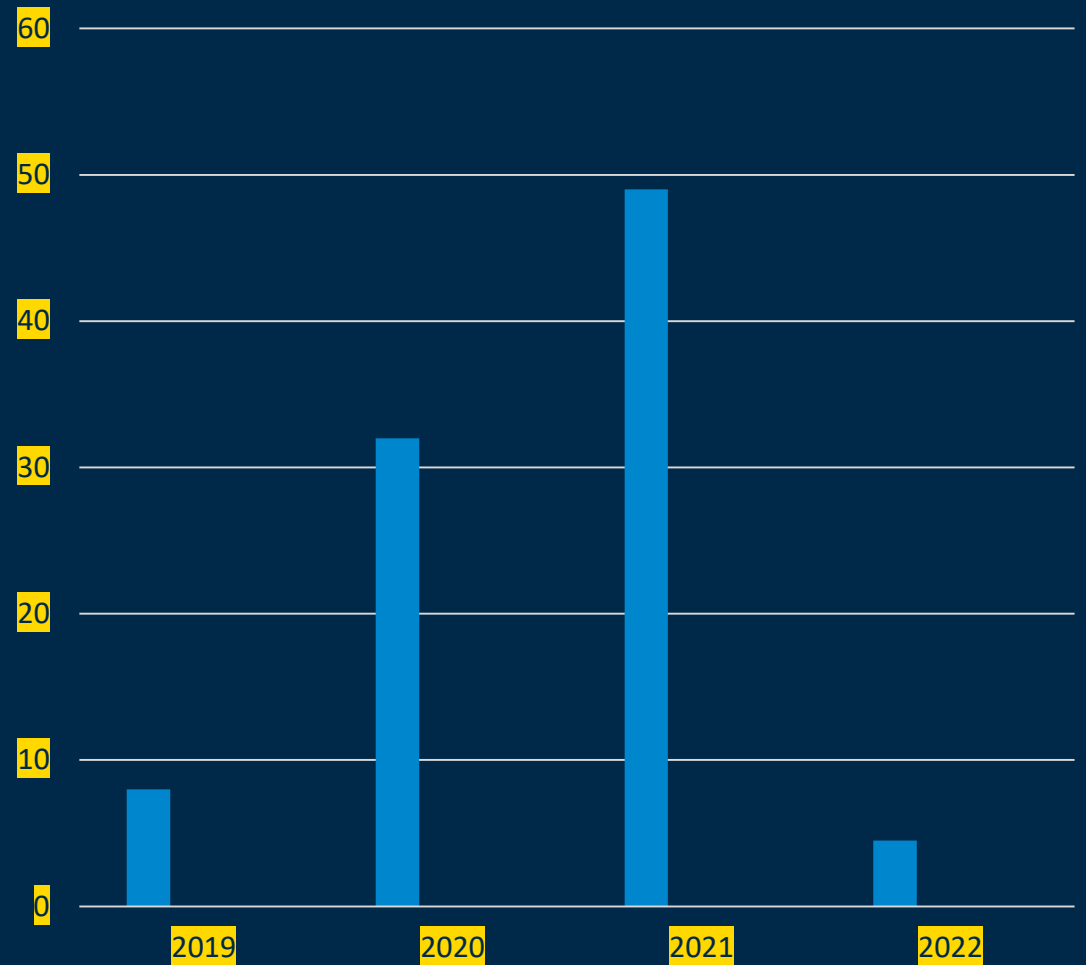
Відповідно порушення статті 1 Першого Протоколу до Конвенції не було.

Динаміка судової практики у справах про банкрутство щодо притягнення до субсидіарної відповідальності

Кількість справ по Закону про банкрутство

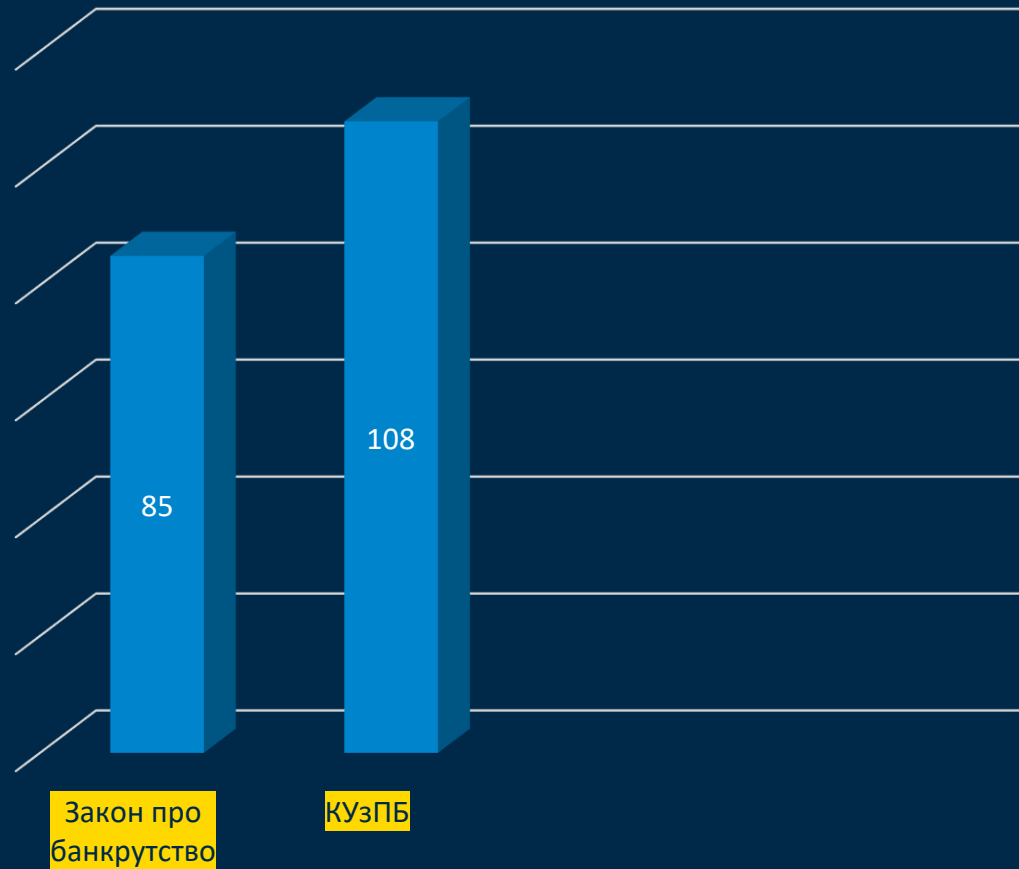


Кількість справ по КУзПБ



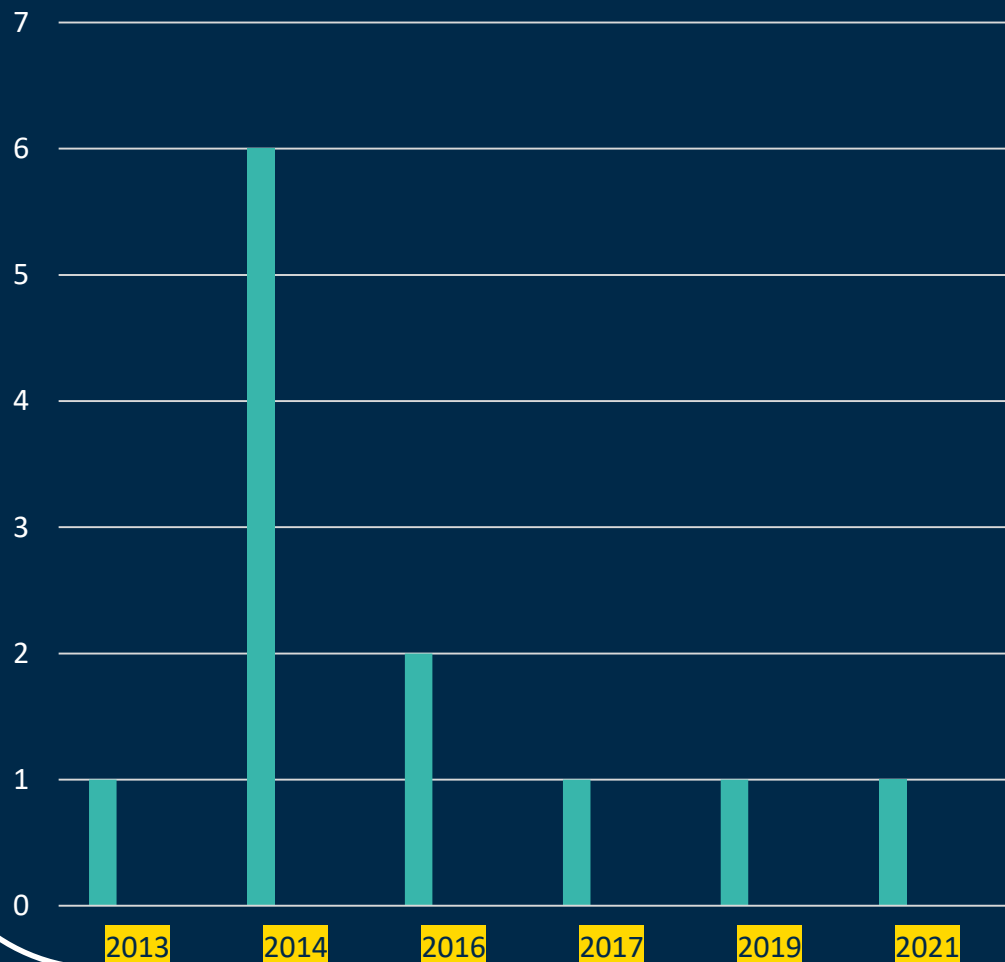
Динаміка судової практики у справах про банкрутство щодо притягнення до субсидіарної відповідальності

Порівняння кількості справ за Законом про банкрутство та КУзПБ

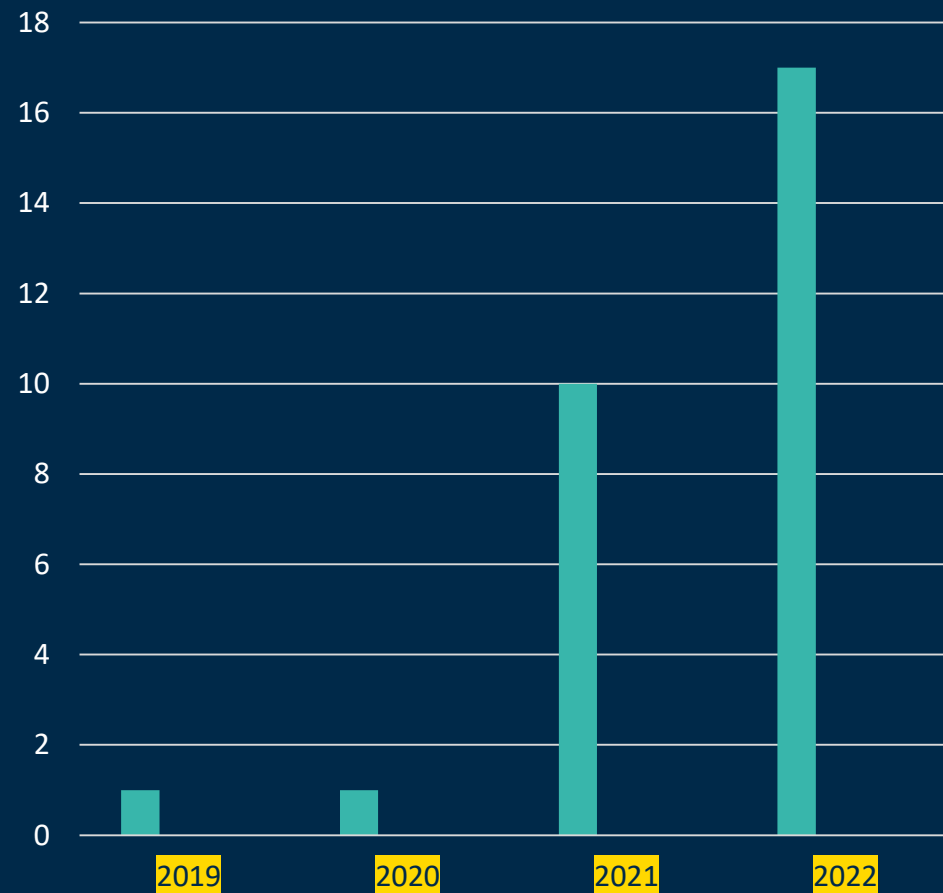


Динаміка судової практики у справах про банкрутство щодо притягнення до солідарної відповідальності

Кількість справ по Закону про банкрутство

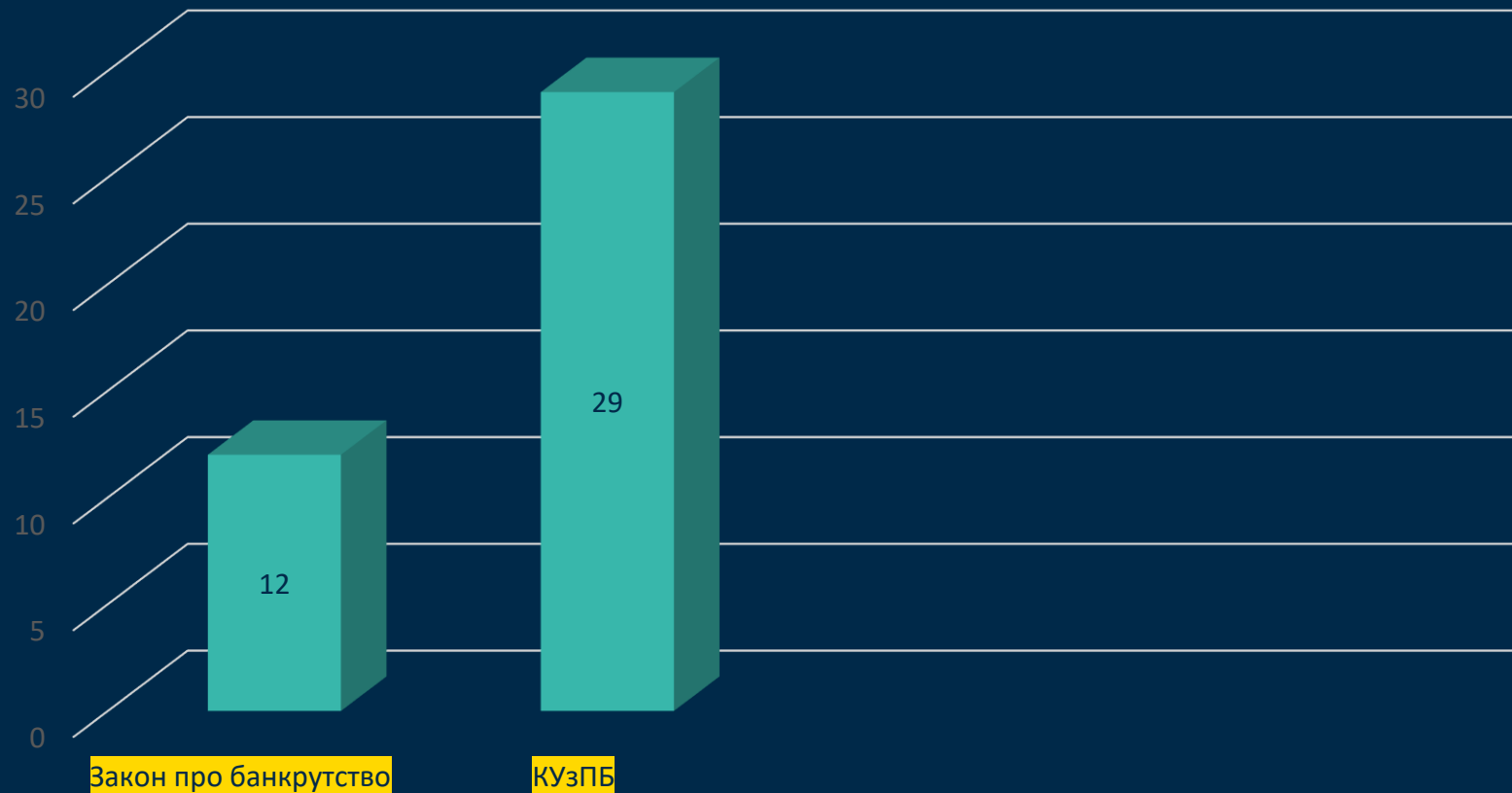


Кількість справ по КУзПБ



Динаміка судової практики у справах про банкрутство щодо притягнення до солідарної відповідальності

Порівняння кількості справ за законом про банкрутство та КУзПБ



Нормативне регулювання інституту субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство

Частиною п'ятою статті 41 Закону про банкрутство в редакції від 19.01.2013 передбачено, що під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть **субсидіарну відповідальність** за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника-юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена **субсидіарна відповідальність** за його зобов'язаннями.

Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

Частина друга статті 61 КУзПБ – **аналогічний зміст норми.**

Нормативне регулювання інституту солідарної відповідальності у справах про банкрутство

Частиною шостою статті 95 Закону про банкрутство в редакції від 19.01.2013 передбачено, що власник майна боржника (уповноважена ним особа), керівник боржника, голова ліквідаційної комісії (ліквідатор), які допустили порушення вимог частини першої цієї статті, **несуть солідарну відповідальність** за незадоволення вимог кредиторів.

Питання порушення власником майна боржника (уповноваженою ним особою), керівником боржника, головою ліквідаційної комісії (ліквідатором) вимог частини першої цієї статті підлягає розгляду господарським судом при проведенні ліквідаційної процедури відповідно до цього Закону. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду про затвердження ліквідаційного балансу та звіту ліквідатора банкрута, що є підставою для подальшого звернення кредиторів до власника майна боржника (уповноваженої ним особи), керівника боржника, голови ліквідаційної комісії (ліквідатора).

Частиною шостою статті 34 КУзПБ визначено, що боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Якщо керівник боржника допустив порушення цих вимог, він несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів. Питання порушення керівником боржника зазначених вимог підлягає розгляду господарським судом **під час здійснення провадження у справі**. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду, що є підставою для подальшого звернення кредиторів своїх вимог до зазначеної особи.

Підстави для притягнення до субсидіарної відповідальності

Визначене частиною п'ятою статті 41 Закону про банкрутство, частиною другою статті 61 КУзПБ господарське правопорушення, за вчинення якого засновники (учасники, акціонери), керівник боржника та інші особи, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності поряд з боржником у процедурі банкрутства у разі відсутності майна боржника, має обґрунтовуватися судами шляхом встановлення складу такого правопорушення (**об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони**).

Об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у певній сфері, у даному випадку – права кредитора (-ів) на задоволення його (їх) вимог до боржника у справі про банкрутство за рахунок активів боржника, що не можуть бути задоволені внаслідок відсутності майна у боржника.

Об'єктивну сторону такого правопорушення складають дії або бездіяльність певних фізичних осіб та/або юридичних осіб, пов'язаних з боржником, що призвели до відсутності у нього майнових активів для задоволення вимог кредиторів.

Суб'єктами правопорушення є особи визначені частиною п'ятою статті 41 Закону про банкрутство (до 21.10.2019), частиною другою статті 61 КУзПБ (від 21.10.2019).

Суб'єктивною стороною правопорушення для застосування субсидіарної відповідальності є ставлення особи до вчинюваних нею дій чи бездіяльності (мотиву, мети, умислу чи необережності суб'єкта правопорушення).

Зміст субсидіарної відповідальності

Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є **самостійним цивільно-правовим видом відповідальності**, який за заявою ліквідатора покладається на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника при наявності підтвердження вини вказаних осіб у доведенні юридичної особи (боржника у справі про банкрутство) до стану неплатоспроможності. Для застосування такої відповідальності необхідним є встановлення судом складових елементів господарського правопорушення як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона правопорушення.

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства за своєю правовою природою є **відповідальністю за зловживання суб'єктивними цивільними правами, які завдали шкоди кредиторам**.

Суб'єкти субсидіарної відповідальності

Аналіз положень частини п'ятої статті 41 Закону про банкрутство, частини другої статті 61 КУзПБ із застосуванням філологічного, системного та телеологічного (цільового) способів їх інтерпретації свідчить, що у них закріплено припис згідно з яким суб'єктами субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства є:

- 1) **засновники (учасники, акціонери)**;
- 2) **керівники боржника**;
- 3) **інші особи**, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії.

Виходячи зі змісту частини п'ятої статті 41 Закону про банкрутство, частини другої статті 61 КУзПБ суб'єктів субсидіарної відповідальності умовно можна поділити на **дві групи**:

I група – засновники (учасники, акціонери) та інші особи, які відповідно до закону за своїм юридичним статусом та відповідно до установчих документів **мають право безпосередньо давати обов'язкові** для виконання боржником (його органів управління) **вказівки**, приймати рішення, видавати розпорядження чи накази боржнику. У законодавстві України віднесені до цієї групи особи іменуються як: "заінтересовані особи стосовно боржника" (стаття 1 Закону про банкрутство, стаття 1 КУзПБ), "пов'язані особи" (стаття 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції", стаття 14.1.159. Податкового кодексу України, стаття 52 Закону України "Про банки та банківську діяльність"), "кінцевий бенефіціарний власник (контролер)" (стаття 1 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення");

II група – **інші особи**, які не мають формалізованих зв'язків із юридичною особою-боржником однак **мають змогу іншим чином визначати та впливати на поведінку** боржника в господарських відносинах. Такі особи самостійно або спільно з іншими особами визначають волю боржника щодо здійснення або утримання від здійснення певних дій.

(Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16)

Суб'єкти субсидіарної відповідальності

Системний аналіз змісту абзацу 1 частини п'ятої статті 41 Закону про банкрутство, частини другої статті 61 КУзПБ у взаємозв'язку з іншими нормами законодавства дає підстави для висновку, що до третіх осіб, які несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника, у зв'язку з доведенням його до банкрутства відносяться **будь-які особи**, наслідком дій або бездіяльності яких стало банкрутство юридичної особи.

Телеологічний спосіб тлумачення зазначених норм приводить до висновку про те, що таке розуміння поняття третіх осіб як суб'єктів субсидіарної відповідальності відповідає змісту інституту субсидіарної відповідальності осіб винних у доведенні до банкрутства боржника, **метою якого є створення для кредиторів в межах справи про банкрутство додаткових гарантій захисту їх прав та законних інтересів та недопущення використання юридичної особи як інструменту безпідставного збагачення за чужий рахунок**, відтак забезпечення стабільності функціонування ринку та фінансової дисципліни.

Юридичним механізмом досягнення наведеної мети є притягнення винних осіб у доведенні боржника до банкрутства, які використовували таку особу як прикриття ("вуаль") для досягнення своїх цілей (отримання доходів, матеріальної вигоди, зокрема через зловживання правом тощо), до додаткової (субсидіарної) відповідальності і стягнення на користь кредиторів непогашених у ліквідаційній процедурі кредиторських вимог.

(Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16)

Об'єктивна сторона

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є **добросовісність** (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин **мають бути добросовісними**. Тобто, відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується **чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони** договору або відповідного правовідношення.

Будь-яка господарська операція, дія суб'єкта господарювання **повинна мати розумне пояснення мети та мотивів її здійснення, які мають відповідати інтересам цієї юридичної особи**.

Законодавцем не конкретизовано, які саме дії чи бездіяльність складають об'єктивну сторону такого правопорушення. Тому при вирішенні питання щодо кола обставин, які мають бути доведені суб'єктом звернення (ліквідатором) та, відповідно, підлягають встановленню судом для покладення субсидіарної відповідальності, мають прийматися до уваги також положення частини першої статті 215 ГК України та підстави для порушення справи про банкрутство, з огляду на які **такими діями можуть бути, зокрема:**

- 1)** вчинення суб'єктами відповідальності будь-яких дій, направлених на набуття майна, за відсутності активів для розрахунку за набуте майно чи збільшення кредиторської заборгованості боржника без наміру її погашення;
- 2)** прийняття суб'єктами відповідальності рішення при виведення активів боржника, внаслідок чого настала неплатоспроможність боржника по його інших зобов'язаннях;
- 3)** прийняття суб'єктами відповідальності рішення, вказівок на вчинення майнових дій чи бездіяльності боржника щодо захисту власних майнових інтересів юридичної особи боржника на користь інших юридичних осіб, що мало наслідком настання неплатоспроможності боржника тощо.

(Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16)

Об'єктивна сторона

Суб'єктом субсидіарної відповідальності може бути особа, яка отримала істотну (відносно масштабу діяльності боржника) вигоду у вигляді збільшення активів, яка не могла б утворитися у випадку відповідності дій засновників та керівника боржника закону, в т.ч. принципу добросовісності.

До суб'єктів субсидіарної відповідальності слід віднести осіб, які отримали істотний актив боржника на підставі актів, рішень, правочинів тощо прийнятих засновниками чи керівником боржника на шкоду інтересам останнього та його кредиторів, які можуть виражатися, зокрема у:

- * прийнятті ключових ділових рішень з порушенням принципів добросовісності та розумності, в тому числі узгодження, укладення або схвалення правочинів на завідомо не вигідних умовах або з особами завідомо нездатними виконати свої зобов'язання ("фірмами одноденками" тощо);
- * наданні вказівок з приводу вчинення явно збиткових операцій;
- * призначенні на керівні посади осіб, результат діяльності яких явно не відповідає інтересам юридичної особи;
- * створенні і підтриманні такої системи управління боржником, яка націлена на систематичне отримання вигоди третьою особою на шкоду боржнику і його кредиторам;
- * використанні документообігу, який не відображає реальних господарських операцій;
- * отриманні такими особами істотних переваг з такої системи організації підприємницької діяльності, яка спрямована на перерозподіл (в тому числі за допомогою недостовірного документообігу), сукупного доходу, отриманого від здійснення даної діяльності особами, об'єднаними спільним інтересом (наприклад, єдиним виробничим циклом), на користь ряду цих осіб з одночасним акумулюванням на стороні боржника основного боргового навантаження;
- * використанні і розпорядженні майном боржника, як своїм особистим, нехтуючи інтересами кредиторів;
- * вчинення інших юридичних дій, що не відповідають принципу добросовісності в комерційній (діловій) практиці тощо.

Наведений перелік прикладів не є вичерпним.

(Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16)

Об'єктивна сторона

Встановлення причинно-наслідкового зв'язку між винними діями/бездіяльністю суб'єкта відповідальності та настанням негативних для боржника наслідків (неплатоспроможності боржника та відсутності у боржника активів для задоволення вимог, визнаних у процедурі банкрутства вимог кредиторів) належить до об'єктивної сторони цього правопорушення **обов'язок чого покладається на ліквідатора**.

Для визначення статусу особи як відповідача по субсидіарній відповідальності за зобов'язаннями боржника ліквідатор має проаналізувати, а суд під час розгляду заяви про притягнення до субсидіарної відповідальності та з'ясуванні наявності підстав для покладення на цих осіб субсидіарної відповідальності **дослідити сукупність правочинів та інших операцій, здійснених під впливом осіб, що сприяли виникненню кризової ситуації, її розвитку і переходу в стадію фактичного банкрутства боржника**.

Статтею 61 КУзПБ від 21.10.2019, статтею 41 Закону про банкрутство до 21.10.2019 **закріплено правову презумпцію субсидіарної відповідальності осіб**, що притягуються до неї, складовими якої є недостатність майна ліквідаційної маси для задоволення вимог кредиторів та наявність ознак доведення боржника до банкрутства, **яка є спростовною**, оскільки передбачає можливість цих осіб довести відсутність своєї вини у банкрутства боржника та уникнути відповідальності.

(Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16)

Об'єктивна сторона

Якщо дії третьої особи, які мали вплив на економічну (юридичну) долю боржника викликають об'єктивні сумніви в тому, що вона керувалася інтересами боржника, **на неї переходить тягар доведення того, що результати зазначених дій стали наслідком звичайного господарського обороту, а не викликані використанням нею своїх можливостей що стосуються визначення дій боржника, на шкоду кредиторам боржника.** У такому разі небажання особи, яка притягується до субсидіарної відповідальності, надати суду докази має кваліфікуватися згідно із частиною другою статті 74 ГПК України виключно як відмова від спростування фактів, на наявність яких аргументовано з посиланням на конкретні документи вказує процесуальний опонент. В силу статті 13 ГПК України особа, що бере участь у справі, яка не вчинила відповідних процесуальних дій, несе ризик настання наслідків такої своєї поведінки.

Звіт за результатами проведеного аналізу фінансово-господарського стану боржника складений у відповідності до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства, затверджених наказом Міністерства економіки України від 19.01.2006 № 14 **не є безумовним доказом доведення боржника до банкрутства**, а його наявність (або його недоліки) чи відсутність не є визначальним критерієм притягнення винних осіб до субсидіарної відповідальності, оскільки **встановлення підстав для її покладення належить до дискреційних повноважень суду**, які здійснюються судом за результатами сукупної оцінки всіх наявних у справі доказів, в тому числі й цього звіту, який **є лише одним із засобів доказування.**

(Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16)

Розмір субсидіарної відповідальності

Розмір вимог ліквідатора до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства за приписами статті абзацу 1 частини п'ятої статті 41 Закону про банкрутство (до 21.10.2019), абзацу 1 частини другої статті 61 КУзПБ визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

Вартість майна, яке було виведено з активів боржника не впливає на розмір субсидіарної відповідальності, а визначенню розміру останньої передують формування ліквідаційної маси.

Цілком очевидно, що така законодавча конструкція визначає субсидіарну відповідальність в якості санкції за недобросовісні і нерозумні дії та спрямована на стимулювання добросовісності дій боржника та прискання протиправних дій зі сторони засновників, керівника боржника, інших осіб з метою захисту інтересів кредиторів і гарантування погашення їх вимог в максимально можливому розмірі.

(Постанова КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16)

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова судової палати з розгляду справ про банкрутство КГС у складі ВС від 20.05.2021 у справі № 910/24368/14

Щодо права уповноваженої особи засновників на оскарження результатів аукціону

Уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника є заінтересованою в аукціоні з продажу майна боржника у справі про банкрутство, адже порушення встановленого порядку його підготовки чи проведення може перешкодити продажу майна банкрута за найвищою ціною, що матиме наслідком недостатність отриманих коштів для покриття всіх вимог кредиторів, а отже, унеможливить відновлення підприємницької діяльності боржника або отримання власниками корпоративних прав залишку активів після його ліквідації.

За ч. 5 ст. 41 Закону про банкрутство (ч. 2 ст. 61 КУзПБ з 21.10.2019) **на засновників (учасників, акціонерів) боржника в разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність** за його зобов'язаннями, а розмір таких вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою (абз. 1 ч. 5 ст. 41 Закону про банкрутство, абз. 1 ч. 2 ст. 61 КУзПБ з 21.10.2019).

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова КГС ВС від 30.10.2019 у справі № 906/904/16

Щодо суб'єкта звернення із заявою про притягнення до субсидіарної відповідальності

Можливістю подання в межах справи про банкрутство заяви до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства **наділений виключно ліквідатор банкрута**.

Виявлення наявності ознак доведення до банкрутства юридичної особи-боржника покладена саме **на ліквідатора банкрута**.

Ліквідатор за наявності ознак банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, **для забезпечення реалізації принципу безсумнівної повноти дій ліквідатора** у ліквідаційній процедурі, подає таку заяву (про покладення субсидіарної відповідальності) не раніше ніж після завершення реалізації об'єктів ліквідаційної маси та розрахунків з кредиторами на підставі вчинення такої реалізації у ліквідаційній процедурі при наявності обставин недостатності повного погашення кредиторської заборгованості банкрута.

(Аналогічна правова позиція викладена в постанові КГС ВС від 12.02.2020 у справі № 922/2391/16)

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова КГС ВС від 01.06.2021 у справі № 911/2243/18

Щодо спростування наведених ліквідатором обставин доведення боржника до банкрутства

Якщо після визнання боржника банкрутом за наявності ознак доведення до банкрутства юридичної особи – боржника погашення заборгованості банкрута є неможливим внаслідок дій та (або) бездіяльності засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, **то такі особи можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності за заборгованістю боржника допоки такі особи не доведуть протилежного.**

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.09.2018 у справі № 5023/4388/12

Щодо притягнення до субсидіарної відповідальності органів місцевого самоврядування

При притягненні до субсидіарної відповідальності осіб винних у доведенні до банкрутства комунального підприємства необхідно враховувати, що регулювання діяльності комунальних некомерційних підприємств здійснюється аналогічно до діяльності державних казенних підприємств, без наділення вказаних суб'єктів повною самостійною відповідальністю у відносинах з третіми особами, а також незалежно від статусу підприємства як самостійної юридичної особи, муніципальна влада і відповідно держава мають бути в межах Конвенції визнані відповідальними за діяльність і бездіяльність підприємства.

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова КГС ВС від 18.10.2018 у справі № 923/1297/14

Щодо притягнення до субсидіарної відповідальності органів місцевого самоврядування

У разі доведення обставин того, що стан неплатоспроможності боржника – комунального підприємства настав унаслідок передачі його активів іншій юридичній особі, на власника боржника (орган місцевого самоврядування) та орган управління майном (виконавчий комітет) може бути покладена субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями такого боржника

Рішенням Каховської міської ради Херсонської області від 26.01.2012 № 398/23 як власником майна вирішено передати з балансу КП «Наш дім» на баланс КП «Каховська керуюча компанія» комунальне майно, яке належало КП «Наш дім» на праві повного господарського віддання.

Вилучивши з господарського відання та передавши усе майно від боржника до іншої юридичної особи, власник не вирішив питання про правонаступництво особи, яка отримала майнові активи боржника. Отже, кредиторська заборгованість боржника КП «Наш дім» залишилася без майнового забезпечення.

Каховська міська рада як власник і засновник боржника та виконавчий комітет Каховської міської ради як орган управління майном боржника приймали рішення, що мали на меті передати майнові активи боржника іншій юридичній особі для того, аби після порушення справи про банкрутство на такі майнові активи не було звернуто стягнення для задоволення вимог кредиторів. При цьому вони створили умови, за яких боржник став неплатоспроможним та був визнаний банкрутом.

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова КГС ВС від 29.10.2019 у справі № 927/1124/16

Щодо притягнення до субсидіарної відповідальності органів місцевого самоврядування

Покладення на орган місцевого самоврядування субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями створеного ним комунального підприємства, що є боржником і здійснює господарську діяльність без мети одержання прибутку на основі матеріальної бази, яка не є його власністю та не включається до ліквідаційної маси в разі його банкрутства, є одним із способів захисту інтересів кредиторів суб'єкта некомерційної господарської діяльності

Здійснення господарської діяльності комунальним некомерційним підприємством без мети одержання прибутку на основі матеріальної бази, яка не є його власністю та не включається до ліквідаційної маси в разі банкрутства цього підприємства, зумовило для законодавця через механізм, закріплений у статтях 77, 78 ГК України, врегулювати спірні правовідносини та захистити у такий спосіб інтереси можливих кредиторів суб'єкта некомерційної господарської діяльності.

Ухвалення Ніжинською міською радою в період, коли у боржника вже існували невиконані зобов'язання перед його кредиторами, рішень про безоплатну передачу активів боржника іншій юридичній особі з метою уникнення звернення стягнення на ці майнові активи для задоволення у разі порушення справи про банкрутство боржника вимог кредиторів боржника, а також створення Ніжинською міською радою своїми рішеннями (у тому числі про припинення права на земельну ділянку боржника) умов, за яких боржник став неплатоспроможним та визнаний банкрутом у цій справі є підставою для покладення міську раду (як засновника та власника переданого до активів боржника майна) субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника.

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова КГС ВС від 10.03.2020 у справі № 902/318/16

Щодо притягнення до субсидіарної відповідальності органів місцевого самоврядування

Невиконання міською радою як засновником боржника – комунального підприємства обов'язку передбачити можливість настання негативних для нього наслідків у зв'язку з вилученням у нього майна та вчинити встановлені законом заходи щодо запобігання банкрутству боржника свідчить про наявність вини міської ради у формі простої необережності і, як наслідок, підстав для покладення на неї **субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника**.

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова КГС ВС від 30.01.2018 у справі № 923/862/15

Щодо притягнення до субсидіарної відповідальності керівника боржника

Протиправне виведення з обігу підприємства-боржника коштів, що призвело до неспроможності виконання ним своїх грошових зобов'язань, є підставою для покладення на керівника цього підприємства субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника.

Оскільки судами попередніх інстанцій встановлено, що під час ліквідаційної процедури виявлено відсутність коштів на рахунках боржника та активів банкрута, а майнові активи підприємства були відчужені в результаті рішень та дій керівника цього підприємства і господарська діяльність підприємства припинена у незаконний спосіб, Верховний Суд визнав обґрунтованим висновок судів першої та апеляційної інстанцій про задоволення заяви ліквідатора і покладення субсидіарної відповідальності на керівника підприємства у зв'язку з доведенням до банкрутства підприємства.

Чинне законодавство України **не пов'язує** можливості покладення субсидіарної відповідальності на відповідних осіб згідно з частиною п'ятою статті 41 Закону про банкрутство з обов'язковою наявністю вироку (вироків) щодо таких осіб.

(Аналогічна правова позиція викладена в постановках КГС ВС від 05.02.2019 у справі № 923/1432/15, від 09.10.2019 у справі № 910/21232/16)

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова КГС від 02.09.200 у справі № 923/1494/15

Щодо початку перебігу позовної давності

Саме детальний аналіз ліквідатором фінансового становища банкрута у поєднанні з дослідженням підстав виникнення заборгованості боржника перед кредиторами у справі про банкрутство дозволить йому виявити наявність чи відсутність дій засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, щодо доведення до банкрутства юридичної особи.

Заява про покладення субсидіарної відповідальності може бути подана ліквідатором до суду в разі, коли буде встановлена недостатність майна боржника для повного задоволення вимог кредиторів у справі про банкрутство (абз. 2 ч. 5 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»).

За наявності ознак банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, для забезпечення реалізації принципу безсумнівної повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі ліквідатор подає заяву про покладення субсидіарної відповідальності не раніше ніж після завершення реалізації об'єктів ліквідаційної маси та здійснення розрахунків з кредиторами у результаті проведення такої реалізації у ліквідаційній процедурі та за недостатності коштів для повного погашення кредиторської заборгованості банкрута.

Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою (абз. 1 ч. 5 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»).

Прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом є тією обставиною, яка свідчить, що ліквідатор довідався або міг довідатися про наявність ознак доведення до банкрутства юридичної особи – боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії.

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Постанова КГС у складі ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16

Щодо покладання субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника на засновника та керівника іншої юридичної особи

Тлумачення частини п'ятої статті 41 Закону про банкрутство (до 21.10.2019), частини другої статті 61 КУзПБ (від 21.10.2019) **свідчить про відсутність заборони для покладення субсидіарної відповідальності на суб'єктів відповідальності**, якщо на час порушення/здійснення провадження у справі про банкрутство їх **повноваження припинились**.

Не може бути підставою для відмови у задоволенні заяви ліквідатора про покладення субсидіарної відповідальності неналежність обраного ним способу захисту інтересів боржника та кредиторів з огляду на відсутність спростування (оскарження) відповідних дій (спростування презумпції правомірності правочину, оскарження ухвалених юридичною особою рішень тощо), оскільки визначальним у застосуванні цієї відповідальності із урахуванням правової конструкції частини п'ятої статті 41 Закону про банкрутство, частини другої статті 61 КУзПБ є використання особою належних їй суб'єктивних прав на шкоду інтересам боржника та кредиторів, що призвело до неплатоспроможності боржника, а не спростування правомірності прийнятих нею рішень, вчинених дій та правочинів тощо.

Актуальна судова практика щодо субсидіарної відповідальності

Щодо затвердження ліквідаційного балансу та закриття провадження у справі

Розгляд питання про застосування субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства є дуже важливим на завершальній стадії ліквідаційної процедури, а саме коли ліквідатор вчинив всю повноту дій у ліквідаційній процедурі і ця повнота дій є безсумнівною для кредиторів. **Звернення ліквідатора до господарського суду про покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства є частиною принципу безсумнівної повноти дій у ліквідаційній процедурі** (постанова КГС ВС від 28.08.2018 у справі № 927/1099/13).

Відсутність з'ясування обставин можливості покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у разі недостатності майна боржника є не здійснення ліквідатором всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника (постанова КГС ВС від 12.09.2019 у справі № 914/3812/15).

Крім того, необхідно зазначити, що **вимоги до третіх осіб, які несуть субсидіарну відповідальність за доведення боржника до банкрутства є частиною аналізу фінансового становища банкрута та вжиття всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника** (постанова КГС ВС від 17.07.2019 у справі № 903/636/17).

Без розгляду питання про субсидіарну відповідальність осіб винних у доведенні до банкрутства, господарський суд позбавлений можливості з дотриманням принципу повноти дій ліквідатора розглянути його звіт та ліквідаційний баланс.

Актуальна судова практика щодо солідарної відповідальності

Постанова КГС ВС від 23.03.2021 у справі № 910/3191/20

Щодо змісту солідарної відповідальності та підстав для її покладення на керівника боржника

Солідарна відповідальність керівника боржника – **це вид спеціальної цивільно-правової відповідальності**, відповідно до якої при здійсненні провадження у справі про банкрутство керівник боржника, який не звернувся до господарського суду у місячний термін у разі наявності загрози неплатоспроможності підлягає притягненню до солідарної відповідальності за незадоволення вимог кредиторів відповідно до заяви кредитора, після виявлення такого порушення ухвалою господарського суду.

Актуальна судова практика щодо солідарної відповідальності

Постанова КГС ВС від 15.06.2021 у справі № 910/2971/20

Щодо змісту солідарної відповідальності та підстав для її покладення на керівника боржника

Підставою для застосування солідарної відповідальності є необхідність доведення заявником та встановлення судом **двох юридичних фактів**:

- порушення визначеного абзацом другим частини шостою статті 34 КУзПБ місячного строку;
- наявність у боржника протягом цього строку та/або більше ознак загрози неплатоспроможності боржника.

Умовами/складовими для встановлення щодо боржника такого складного за своїм змістом юридичного факту як **загроза неплатоспроможності боржника** є одночасна (зокрема протягом місячного періоду, визначеного частиною шостою статті 34 КУзПБ) наявність, в свою чергу, таких юридичних фактів:

(1) існування у боржника щонайменше перед двома кредиторами зобов'язань, строк виконання яких настав та визначається за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підяду, позики, бюджетні та податкові тощо);

(2) розмір всіх активів боржника є меншим, ніж сумарний розмір зобов'язань перед всіма кредиторами боржника, строк виконання яких настав за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підяду, позики, бюджетні та податкові тощо), тобто такий майновий стан боржника за всіма його показниками (основними фондами, дебіторською заборгованістю, строк виконання зобов'язань щодо якої настав, тощо), який за оцінкою сукупної вартості всіх активів Боржника очевидно не здатний забезпечити задоволення вимог виконання зобов'язань перед всіма кредиторами, строк виконання яких настав, ні у добровільному, ні у передбаченому законом примусовому порядку.

Проблемні питання

Субсидіарна відповідальність

- 1) Недостатнє нормативне врегулювання інституту субсидіарної відповідальності (особа, що контролює боржника, розмір відповідальності та можливість її зменшення в залежності від поведінки, розміру частки та наявності впливу на прийняття негативних управлінських рішень тощо).
- 2) Винагорода арбітражному керуючому в залежності від вартості фактично отриманих грошових коштів.
- 3) Величина судового збору.
- 4) Непередання бухгалтерської та фінансової документації керівниками та засновниками боржника.

Солідарна відповідальність

- 1) Обмеженість законодавчого регулювання інституту солідарної відповідальності (розмір відповідальності та можливість її зменшення в залежності від поведінки керівника тощо).
- 2) 2-етапна процедура розгляду заяв про покладення солідарної відповідальності.
- 3) Конкуренція із субсидіарною відповідальністю.
- 4) Момент звернення із заявою про покладення солідарної відповідальності, можливість приєднання чи заявлення її в інтересах одного, декількох чи всіх кредиторів.



Верховний
Суд

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!